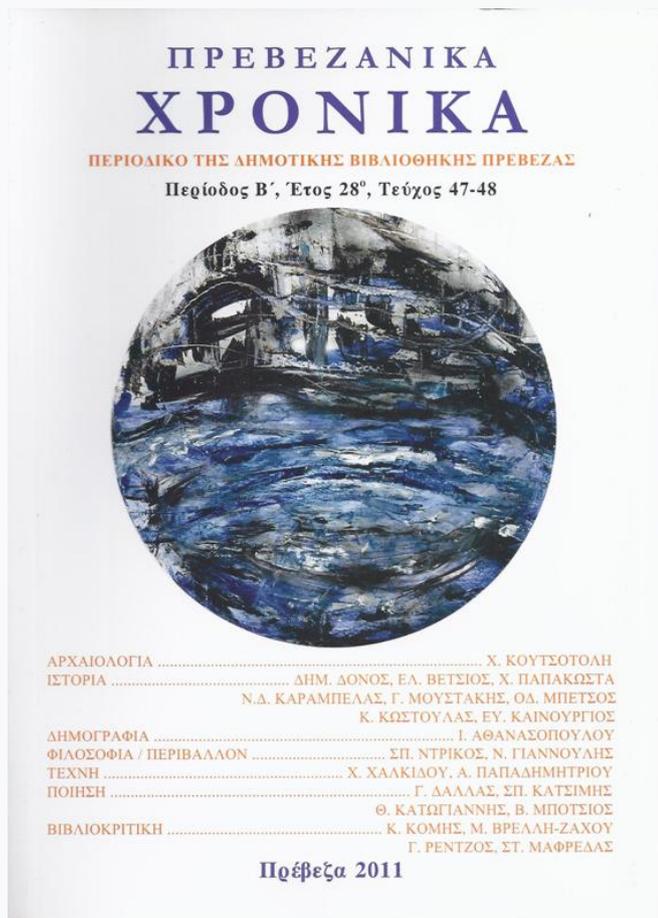

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 47-48 (2011)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 47-48 (2011)

Θωμόκαστρο ή κάστρο της Ρινιάσας (τέλη 13ου - μέσα 15ου αιώνα)

Χρυσοβαλάντω Κουτσοτόλη

doi: [10.12681/prch.28424](https://doi.org/10.12681/prch.28424)

Copyright © 2021, Χρυσοβαλάντω Κουτσοτόλη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουτσοτόλη Χ. (2021). Θωμόκαστρο ή κάστρο της Ρινιάσας (τέλη 13ου - μέσα 15ου αιώνα). *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (47-48), 015–041. <https://doi.org/10.12681/prch.28424>

*Θωμόκαστρο ή κάστρο της Ρινιάσας
(τέλη 13^{ου}-μέσα 15^{ου} αιώνα)**

Εισαγωγή

Το κάστρο της Ρινιάσας, το οποίο ταυτίζεται με το βυζαντινό Θωμόκαστρο,¹ βρίσκεται στα παράλια της Ηπείρου, 24 χλμ. βορειοδυτικά της πόλης της Πρέβεζας και περίπου μισό χιλιόμετρο δυτικά του χωριού Ριζά (παλιότερα Ρινιάσα), κοντά στο χωριό Λυγιά (Εικ. 1, 2).² Δυστυχώς, δεν έχει σωθεί κάποια γραπτή μαρτυρία, η οποία θα μας βοηθούσε στον ακριβή προσδιορισμό του χρόνου κατασκευής του. Εικάζουμε, ωστόσο, ότι κτίστηκε στα τέλη του 13^{ου} ή στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, την εποχή, δηλαδή, που δεσπότης της Ηπείρου ήταν ο Θωμάς Α΄ (1296-1318) και ότι σκοπός του

---

* Η παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και συγκεκριμένα στο πλαίσιο του σεμιναριακού μαθήματος «Βυζαντινά κάστρα» και για την εκπόνηση της αξιοποιήθηκε υλικό που βρίσκεται στα σπουδαστήρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, καθώς επίσης στην Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών. Από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Μιχάλη Κορδώση, καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ο οποίος μου ανέθεσε να ασχοληθώ με ένα κάστρο της περιοχής μου. Επίσης, πολλές ευχαριστίες οφείλω στον κ. Νίκο Δ. Καράμπελα για την παρακίνησή του να δημοσιευθεί αυτό το άρθρο και για τη βοήθειά του· στον κ. Σταύρο Μαμαλούκο για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του σχετικά με τις οικοδομικές φάσεις του κάστρου, σύμφωνα με τις οποίες σχεδιάστηκε ο δεύτερος χάρτης που παρατίθεται στο τέλος του κειμένου· στον κ. Γιάννη Παπαλέξη για τη σχεδίαση και επεξεργασία του πρώτου χάρτη.

¹ Χρονικό Τόκκων III, 282· SCHIRO 1975, 49: γράφεται *Ρινιάσα*, αλλά το συναντούμε και ως *Ρενιάσα* ή *Ρινιάσσα* ή *Ρηνιάσα*.

² Για την ταύτιση του Θωμόκαστρου με τη Ρινιάσα, βλ. SOUSTAL & KODER 1981, 250-251. Ο Αραβαντινός τοποθετεί το Θωμόκαστρο λίγο νοτιότερα, καθώς πιστεύει ότι η θέση της Ρινιάσας ήταν κοντά στην πόλη *Βουχάιτιο*, το οποίο απείχε λίγα στάδια από τη θάλασσα. Ο Μελέτιος και ο Philippson την ταυτίζουν με τα αρχαία τοπωνύμια *Αλμύνη* ή *Ελάτρια*, ενώ ο δεύτερος επανέρχεται και διατυπώνει σε άλλο σημείο ότι το Θωμόκαστρο πρέπει να είναι ταυτόσημο με την Καστροσυκιά ή τη Ρινιάσα. Ο Ρωμανός υποστηρίζει ότι το Θωμόκαστρο παλιότερα ονομαζόταν *Αρχάγγελος*. Ο Rouqueville προτείνει ότι η Ρινιάσα είναι η παλιά πόλη της *Κασσώπης*. Βλ. APABANTINOS 1856, II, 142 και 91· ΜΕΛΕΤΙΟΣ 1807, II, 276, 279· PHILIPPSON 1956, 108, 287, υποσημ. 60· ΡΩΜΑΝΟΣ 2002, 143· ROUQUEVILLE 2010, 191.

δεσπότη ήταν να ενισχύσει την άμυνα της Ηπείρου από τους πολλούς εχθρούς που την απειλούσαν τότε.

Από τον Θωμά Α΄ φαίνεται ότι το κάστρο πήρε και το αρχικό του όνομα. Ας σημειωθεί ότι περίπου 3 χλμ. βορειοδυτικά του Θωμόκαστρου και 1 χλμ. δυτικά του χωριού Λυγιά βρίσκεται το ακρωτήριο του Αγίου Θωμά και ένας ομώνυμος ναός από την εποχή της Τουρκοκρατίας.³ Το γεγονός αυτό όχι μόνο δεν μπορεί να είναι τυχαίο, αλλά αποτελεί σημαντικό στοιχείο τεκμηρίωσης για την ταύτιση του Θωμόκαστρου που αναφέρουν οι βυζαντινές πηγές με το κάστρο της Ρινιάσας που αναφέρουν οι μεταγενέστερες πηγές. Όσον αφορά το μετέπειτα όνομα *Ρινιάσα*, έχει μάλλον αλβανική προέλευση, καθώς εμφανίζεται μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Αλβανούς.⁴

Άλλα ονόματα, τα οποία συναντάμε και αναφέρονται επίσης, στη Ρινιάσα είναι: *Arevessa*, όπου ο Νικόλαος de Martoni διαμένει το 1395 κατά τη διάρκεια ενός θαλάσσιου ταξιδιού από τη Λευκάδα ως το Φανάρι.⁵ *Larnesa* ή *Larnasa*, η οποία κατελήφθη το 1410 από τον Αλβανό Μουρίκη Σπάτα.⁶ *Αρνάτιον*, από όπου πέρασε ο Κυριακός ο εξ Αγκώνος το 1435.⁷ και τέλος, *Arneaza*, η οποία αναφέρεται το 1443 ως τόπος συλλογής σιτηρών.⁸

Τοπογραφικές πληροφορίες για το κάστρο της Ρινιάσας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αντλούμε από τις περιγραφές ξένων γνωστών περιηγητών, του Άγγλου πρόξενου Leake και του Γάλλου πρόξενου Rouquerville. Ειδικότερα, ο Leake αναφέρει ότι το κάστρο βρίσκεται σε απόσταση μισό μίλι από το χωριό Ρινιάσα, το οποίο δε φαίνεται από τη θάλασσα και επίσης, δύο με τρία μίλια από ένα μικρό λιμανάκι, κάτω από το χωριό Ελιά. Το 1809 που επισκέφτηκε την περιοχή, το κάστρο ήταν το συνοριακό φρούριο του Αλή πασά προς την Τσαμουριά.⁹

³ SOUSTAL & KODER 1981, 250-251.

⁴ Αν και οι Soustal και Koder μας παραδίδουν την πληροφορία ότι η ονομασία Ρινιάσα ίσως να προέρχεται από τη λέξη *Rihnas* και να σημαίνει «εκχερσωμένη γη» (SOUSTAL & KODER 1981, 250-251), ωστόσο, ανατρέχοντας στη βιβλιογραφία, στην οποία παραπέμπουν, διαπιστώνουμε ότι δεν είναι σχετική, βλ. ÇABEL 1976, 80. Επιπροσθέτως, οφείλουμε να παραθέσουμε και την άποψη του Αραβαντινού, σύμφωνα με την οποία η ονομασία Ρινιάσα προέρχεται από την ιταλική λέξη *Arenosa* ή *Arenossa*, λόγω της άφθονης άμμου που έχει αυτή η περιοχή, βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, II, 142 και 91.

⁵ LE GRAND 1895, 665.

⁶ SATHAS 1972, 235 (Nr. 490).

⁷ ZIEBARTH 1926, 114-115.

⁸ *Acta Albaniae Veneta* 18, 11 (Nr. 4792).

⁹ Μετά από συνεχείς πολέμους του βεζίρη εναντίον του Χασάν αγά του Μαργαριτίου ορίστηκε ως συνοριακή γραμμή το μικρό ρέμα που ξεκινάει από τα δασωμένα βουνά, που περιβάλλουν το χωριό της Ρινιάσας, περνάει από τη βόρεια πλευρά του λόφου, πάνω στον οποίο είναι κτισμένο το κάστρο, και χύνεται στη θάλασσα, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2008, 97-99.

Την ίδια περίοδο ένας άλλος πρόξενος, ο Γάλλος Rouqueville, εξερευνούσε την Ήπειρο. Σύμφωνα με τις γραπτές μαρτυρίες του, μετά τη Γλυκύ και την Ελιά κατευθύνθηκε νοτιότερα και έφτασε στο χωριό της Ρινιάσας και στο ομώνυμο φρούριο, τα οποία ταυτίζει με την αρχαία Κασσώπη. Ανατολικά του χωριού υπήρχε μία δασώδης κοιλάδα, η οποία ποτιζόταν από τον ποταμό της Καμαρίνας. Κάτω από το φρούριο αντίκρισε έναν βραχώδη ορμίσκο, κατάλληλο να δεχθεί πλοία με ελαφρύ εξοπλισμό και μία λεύγα νοτιοδυτικά του κάστρου διέκρινε τον πύργο της Αγραπιδιάς, χτισμένο πάνω σε ένα ακρωτήρι.¹⁰

Ιστορική Αναδρομή

Η Ήπειρος μεταξύ Ιταλίας και Βυζαντίου (1296-1335)

Η πρώτη αναφορά που έχουμε για το Θωμόκαστρο στις γραπτές πηγές είναι στην *Ιστορία* του Καντακουζηνού και σχετίζεται με την επανάσταση των Ηπειρωτών το 1338 εναντίον του τότε αυτοκράτορα Κωνσταντινούπολης, τον Ανδρόνικο Γ'.¹¹ Ωστόσο, εφόσον πιθανολογούμε ότι κτίστηκε από τον δεσπότη της Ηπείρου Θωμά τον Α' (1296-1318) κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του, σαφέστατα το κάστρο θα είχε παίξει σημαντικό ρόλο στις προσπάθειες του δεσπότη να αποκρούσει τον Φίλιππο του Τάραντος από την Ήπειρο.

Ήταν ανήλικος ο Θωμάς όταν ο πατέρας του, ο δεσπότης Νικηφόρος Α', πέθανε το 1296, αφήνοντας πίσω του ακυβέρνητο το δεσποτάτο της Ηπείρου. Το γεγονός αυτό προσπάθησε να εκμεταλλευτεί ο Κάρολος ο Ανδεγαυός, ο οποίος είχε ήδη φροντίσει το 1294 και είχε παντρέψει τον γιο του Φίλιππο με την κόρη του Νικηφόρου Θάμαρ.¹² Ο Κάρολος, ο οποίος το 1266 είχε εκθρονίσει τον Μανφρέδο των Hohenstaufen, βασιλιά της Σικελίας, παίρνοντας έτσι

¹⁰ Ο Rouqueville έφτασε το 1806 στα Ιωάννινα ως γενικός πρόξενος, όπου και παρέμεινε για εννέα χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1815, οπότε μετατέθηκε στην Πάτρα. Για τη ζωή και το έργο του Rouqueville, βλ. ΒΛΑΧΟΣ 2010. Για την επίσκεψη του στο κάστρο της Ρινιάσας, βλ. ROUQUEVILLE 2010, 191-199.

¹¹ *τεσσαράκοντα δὲ τῆς αὐτῆς συνωμοσίας ἕτεροι Θωμόκαστρον ὀνομαζόμενον παράλιον ὄν κατὰ τὴν θάλασσαν τὴν πρὸς Ἀδρίαν*, βλ. Καντακουζηνός II, 34, 509.

¹² Ο Φίλιππος από τον γάμο του με τη Θάμαρ, η οποία είχε ήδη απορριφθεί ως σύζυγος για τον Μιχαήλ Θ', έλαβε ως προίκα τις πόλεις Ναύπακτο, Βραχώρι (Αγρίνιο), Αγγελόκαστρο και Βόνιτσα. Με την παραχώρηση των πόλεων αυτών στον Φίλιππο, ουσιαστικά του παραχωρούνταν, επίσης, εξολοκλήρου ο έλεγχος της Αιτωλίας και των προσβάσεων του Αμβρακικού κόλπου. Συγχρόνως ο Φίλιππος είχε λάβει από τον πατέρα του τα κυριαρχικά δικαιώματα επί της Κέρκυρας, του βασιλείου της Αλβανίας και του πριγκιπάτου της Αχαΐας, βλ. NICOL 1997, 204, 206. Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό, ότι, εάν του παραχωρούνταν και από τη βασιλείσα Άννα ολόκληρη η Ήπειρος, ο Φίλιππος θα εξελισσόταν σε υπολογισιμη δύναμη στις δυτικές επαρχίες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

το βασίλειό του, απαίτησε από τη χήρα του Νικηφόρου, βασίλισσα Άννα Παλαιολογίνα Καντακουζηνή, να παραχωρηθεί στον γιο του Φίλιππο ολόκληρη η Ήπειρος. Απώτερος στόχος του ήταν να χρησιμοποιήσει αυτές τις κτήσεις του ως βάση για την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Η βασίλισσα Άννα, όμως, αντιτάχθηκε σε αυτήν την απαίτηση και νιώθοντας ότι απειλείται, προσέγγισε το 1304 τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Θ', προτείνοντάς του τον γάμο του γιου της Θωμά με την κόρη του Άννα Παλαιολογίνα. Ο γάμος αυτός, όμως, πραγματοποιήθηκε αρκετά χρόνια αργότερα, το 1313. Στο διάστημα αυτό ο Φίλιππος του Τάραντος εισέβαλε δύο φορές στο δεσποτάτο και επιχείρησε να το καταλάβει, αλλά δεν τα κατάφερε. Στο κάστρο των Ρωγών, το οποίο βρίσκεται κοντά στον Αμβρακικό κόλπο, ηττήθηκε το 1304 από τα στρατεύματα του δεσπότη Θωμά και χώρισε τη Θάμαρ, εκφράζοντας έτσι την εχθρότητά του απέναντι στον αδερφό της.

Είναι πολύ πιθανό, λοιπόν, και το Θωμόκαστρο να κτίστηκε και να αποτέλεσε οχυρό του δεσπότη Θωμά για την υπεράσπιση της Ηπείρου από τις επεκτατικές επιχειρήσεις των Ανδεγαυών προς τα ανατολικά, στα τέλη του 13^{ου} με αρχές του 14^{ου} αιώνα.

Το 1315 είναι μία σημαντική χρονιά για την τύχη του δεσποτάτου της Ηπείρου, καθώς τα βυζαντινά στρατεύματα με επικεφαλής τον *πιγκέρνην* Συργιάννη Παλαιολόγο κατέλαβαν τα Ιωάννινα. Έκτοτε η πόλη των Ιωαννίνων θα ακολουθήσει διαφορετική μοίρα από την Άρτα, μέχρι να έρθει η ώρα που ο Κάρολος ο Τόκκος θα επανενώσει τα δύο δεσποτάτα υπό τη δική του αρχή. Στο διάστημα, όμως, αυτό η ιστορία του Θωμόκαστρου συνδέεται με την ιστορία της παλιάς πρωτεύουσας του δεσποτάτου, της Άρτας. Ο Θωμάς, δεσπότης του περιορισμένου πλέον σε έκταση δεσποτάτου, τελικά δολοφονήθηκε το 1318 από τον ανεισιτό Νικόλαο Ορσίνι, κόμη της Κεφαλληνίας,¹³ και το δεσποτάτο περνάει στα χέρια της οικογένειας Ορσίνι, οι οποίοι μετονομάστηκαν σε Άγγελοι Κομνηνοί Δούκες. Προφανώς και το Θωμόκαστρο θα πέρασε στη δικαιοδοσία αρχικά του Νικόλαου και έπειτα του Ιωάννη Ορσίνι.

Η βυζαντινή παλινόρθωση (1335-1348)

Το τέλος της ηγεμονίας των Ορσίνι στην Ήπειρο ορίζεται με τη δολοφονία του Ιωάννη Ορσίνι (1323-1336/1337) από τη σύζυγό του Άννα Παλαιολογίνα.¹⁴ Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος, ο οποίος μόλις είχε φτάσει στην Άρτα με σκοπό

¹³ Ο Nicol σημειώνει ότι τα κίνητρα της δολοφονίας του Θωμά πρέπει να ήταν περισσότερο προσωπικά παρά πολιτικά, βλ. NICOL 1997, 208.

¹⁴ Ο Nicol αποδίδει τη δολοφονία του Νικόλαου Ορσίνι στη φιλοδοξία της Άννας Παλαιολογίνα, η οποία, λόγω της μακρινής της συγγένειας με τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, ήλπιζε ότι θα την έχριζε εκπρόσωπό του στην Άρτα, βλ. NICOL 1997, 209-210.

να καθυποτάξει το δεσποτάτο, την απομάκρυνε με τις δύο κόρες της στη Θεσσαλονίκη. Ο γιος της Νικηφόρος Β΄ (1347-1359), ο οποίος αργότερα θα παίξει σημαντικό ρόλο στην επανάσταση των Ηπειρωτών, συμφωνήθηκε να μνηστευθεί την κόρη του μεγάλου δομέστικου Ιωάννη Καντακουζηνού. Ένας τέτοιος γάμος, όμως, θα σήμαινε ότι η Ήπειρος θα υπαγόταν διοικητικά στην Κωνσταντινούπολη. Επειδή αυτό φυσικά δεν ήταν αρεστό στην αντιτιθέμενη παράταξη στην Άρτα, η οποία επιδίωκε την αυτονομία της, απέτρεψε προσωρινά τον γάμο με όλα τα επακόλουθά του, φυγαδεύοντας τον νεαρό Νικηφόρο στην αυλή της Αικατερίνης Βαλουά, χήρας του Φιλίππου του Τάραντος.¹⁵ Εκείνη ικανοποιημένη με την εξέλιξη των γεγονότων, δέχτηκε να προσφέρει καταφύγιο στον νόμιμο διάδοχο του δεσποτάτου και τον αρραβώνιασε με μία από τις δύο κόρες της, ελπίζοντας ότι το κληρονομικό αξίωμα του δεσπότη ή τουλάχιστον οι κτήσεις του θα περάσουν στην οικογένειά της. Έτσι, θα πετύχαινε αυτό, στο οποίο απέτυχε ο άνδρας της, ο Φίλιππος, στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, να επεκτείνει, δηλαδή, την επικράτειά της προς τις ελληνικές χώρες.

Το 1338 οι υπερασπιστές της ηπειρωτικής ανεξαρτησίας, οι Ηπειρώτες άρχοντες Νικόλαος Βασιλίτζης και Αλέξιος Καβάσιλας επαναστάτησαν εναντίον του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ και αφού συνέλαβαν τον διορισμένο εκπρόσωπό του στην Ήπειρο, τον πρωτοστράτορα Θεόδωρο Συναδηνό, κατέλαβαν ο πρώτος την Άρτα και ο δεύτερος τους Ρωγούς. Το Θωμόκαστρο καταλήφθηκε από 40 συνωμότες.¹⁶

Στις αρχές του 1339 οι αποστάτες ζήτησαν από την Αικατερίνη Βαλουά να επιστρέψει στην Ήπειρο τον νεαρό Νικηφόρο με καράβια και να τους ενισχύσει με στρατό. Η Αικατερίνη, πιστεύοντας ότι έφτασε η ώρα που θα ανταμειβόταν για τη φιλοξενία που πρόσφερε στον Νικηφόρο, τον έστειλε στο Θωμόκαστρο με τη συνοδεία ενός μικρού στόλου με επικεφαλής τον Loizio Caracciolo.¹⁷

Την άνοιξη του 1339 φτάνει στην Ήπειρο ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ με τον μεγάλο δομέστικο Ιωάννη Καντακουζηνό. Ο Ανδρόνικος, αφού χώρισε τον στρατό του σε τρία μέρη, ανέλαβε την πολιορκία της Άρτας. Όταν, όμως,

¹⁵ Σύμφωνα με τον Καντακουζηνό, ο Νικηφόρος φυγαδεύτηκε στον Τάραντα, βλ. Καντακουζηνός II, 33, 503. Όμως, ο Γρηγοράς, ο οποίος, κατά τον Nicol, πιθανότατα είναι και πιο έγκυρος, υποστηρίζει ότι κατέφυγε στην Πάτρα και φιλοξενήθηκε από την τελευταία πριγκίπισσα της Πελοποννήσου και της Αχαΐας, δηλαδή, από την Αικατερίνη Βαλουά, η οποία είχε φτάσει στην Γλαρέντζα το καλοκαίρι του 1338, βλ. Γρηγοράς I, xi, 5, 546· NICOL 1984, 114.

¹⁶ Όπως μας πληροφορεί ο Καντακουζηνός, ο οποίος, επιπροσθέτως, αναφέρει μερικά από τα φρούρια, τα οποία παρέμειναν πιστά στον αυτοκράτορα. Ανάμεσα σε αυτά είναι ο Μεσοπόταμος, ο Σοποτός, η Χειμάρρα, το Αργυρόκαστρο, η Πάργα, ο Άγιος Δονάτος, το Αγγελόκαστρο, τα Ιωάννινα, ο Ευλογός και ο Βάλτος, βλ. Καντακουζηνός II, 34, 509-510.

¹⁷ Καντακουζηνός II, 34, 510· NICOL 1984, 115-116.

είδε ότι ήταν δύσκολο να καθυποτάξει τους Ηπειρώτες επαναστάτες, ανέλαβε δράση ο Καντακουζηνός. Με μόνο του όπλο τον διάλογο και τη διπλωματία κατάφερε να πείσει πρώτα τους πολιορκημένους των Ρωγών και μετά της Άρτας να παραδοθούν και να δηλώσουν πίστη και αφοσίωση στον αυτοκράτορα.

Η τελευταία εστία της επανάστασης, το Θωμόκαστρο, όπου διέμενε ο Νικηφόρος, υπέμενε την πολιορκία χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία, λόγω του δυσπρόσιτου της τοποθεσίας και της γειννιάσής του με τη θάλασσα, από όπου μπορούσαν οι υπερασπιστές του να δέχονται προμήθειες και ενισχύσεις. Επιπλέον, είναι σαφές ότι μπορούσε να κυριευθεί μόνο από την ξηρά, αφού ο αυτοκράτορας δε διέθετε πλοία για την καταστολή της εξέγερσης στην Ήπειρο.

Στο Θωμόκαστρο ο Ανδρόνικος έστειλε τον Καντακουζηνό, γιατί ο ίδιος αρρώστησε και παρέμεινε για νοσηλεία πίσω, στην Άρτα. Είκοσι δύο μέρες μετά την άφιξη του μεγάλου δομέστικου στο κάστρο, έφτασε μικρή βοήθεια από τον Τάραντα με επικεφαλής τον Σανσεβερινό, ο οποίος αντικατέστησε τον Loizio Caracciolo.¹⁸ Ο Καντακουζηνός, όμως, εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι οι Ταραντίνοι δεν τολμούσαν να αποβιβαστούν και απείχαν εντελώς από τον πόλεμο και ζήτησε από τους πολιορκημένους να του στείλουν κάποιον αντιπρόσωπό τους, για να συνδιαλεχθούν. Απεσταλμένος τους ήταν ο δάσκαλος του Νικηφόρου Ριτζάρδος. Με τα ίδια όπλα, δηλαδή, την ευγλωττία του και τη διπλωματία του, ο Καντακουζηνός διαπραγματεύτηκε την παράδοση του Θωμόκαστρου και υποσχόμενος ότι οι κάτοικοί του θα τύχουν ευνοϊκής μεταχείρισης και ότι θα δώσει στον Νικηφόρο για γυναίκα του την κόρη του Μαρία, τους έπεισε να εγκαταλείψουν την αντίσταση και να παραδοθούν.¹⁹

Έτσι, η επανάσταση στην Ήπειρο έσβησε, χωρίς μεγάλες απώλειες για τον αυτοκράτορα. Ο Καντακουζηνός, αφού τοποθέτησε στο Θωμόκαστρο βυζαντινή φρουρά, επέστρεψε στον Ανδρόνικο στην Άρτα και τον Νοέμβρη του 1340 τον συνόδευσε στη Θεσσαλονίκη. Μαζί τους πήραν και τον νεαρό Νικηφόρο, ο οποίος, μετά την παράδοσή του, τιμήθηκε από τον αυτοκράτορα με τον τίτλο του πανυπερσεβάστου.²⁰ Δύο χρόνια αργότερα παντρεύτηκε την

¹⁸ Ο Καντακουζηνός αρχικά αναφέρει ότι από τον Τάραντα έφτασαν δέκα τριήρεις και τρεις πεντηκόντοροι, ενώ παρακάτω γράφει μόνο δέκα τριήρεις, βλ. Καντακουζηνός II, 37, 526 και 530, αντιστοίχως.

¹⁹ Για τη λήψη αυτής της σοβαρής απόφασης, σύμφωνα με τον Καντακουζηνό, συνήλθε στο Θωμόκαστρο η Εκκλησία του δήμου, βλ. Καντακουζηνός II, 37, 533. Το ίδιο, σύμφωνα πάντα με τον Καντακουζηνό, συνέβη νωρίτερα και στην Άρτα, βλ. Καντακουζηνός II, 37, 522. Αναφορικά με την Εκκλησία του δήμου, θα πρέπει να σημειωθεί ότι επρόκειτο για συνελεύσεις του λαού και όχι όργανο διοικήσεως. Ο ρόλος της ήταν συνήθως συμβουλευτικός και σε περιπτώσεις, όπως η συγκεκριμένη (δηλαδή πολιορκίας, παράδοσης κλπ.) η απόφασή της βάραινε περισσότερο, βλ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ 2002, 199.

²⁰ Διεξοδική περιγραφή των προσπαθειών που κατέβαλαν οι Ηπειρώτες επαναστάτες για την ανεξαρτησία τους από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα και όλων των γεγονότων που ανέτρεψαν

πρωτότοκη κόρη του Καντακουζηνού, όπως είχε συμφωνηθεί.²¹

Ήδη από το προηγούμενο έτος, το 1341, στην Κωνσταντινούπολη προκλήθηκε εμφύλιος πόλεμος, μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Ανδρόνικου Γ', για τη διαδοχή του θρόνου. Μέχρι, όμως, το 1347, τη λήξη, δηλαδή, αυτής της αναταραχής στην πρωτεύουσα με την επικράτηση του Καντακουζηνού, η Ήπειρος, και συνεπώς και το Θωμόκαστρο, άλλαζε συνέχεια αρχή. Η Άννα Παλαιολογίνα, που είχε απομακρυνθεί από τον Ανδρόνικο στη Θεσσαλονίκη, επέστρεψε και έγινε βασίλισσα της Άρτας. Το 1343, όμως, συνελήφθη από τον Ιωάννη Άγγελο, ο οποίος ως στρατιωτικός διοικητής της Θεσσαλίας προήλασε εναντίον της Άρτας.²² Η επίθεση αυτή είχε επιτυχή έκβαση για τον Βυζαντινό διοικητή, καθώς έληξε με την προσάρτηση της Ηπείρου στις κτήσεις της δικαιοδοσίας του. Τελικά, το 1347, μετά, δηλαδή, τη στέψη του Καντακουζηνού ως αυτοκράτορα, δεσπότης της Ηπείρου ανακηρύχθηκε ο γαμπρός του Νικηφόρος.²³

Σέρβοι και Αλβανοί στον θρόνο των δεσποτών (1348-1400)

Η σερβική κατάληψη (1348-1359). Για λίγο όμως, έμελλε να διατελέσει ο Νικηφόρος δεσπότης της Ηπείρου, διότι το 1348 οι Σέρβοι με ηγεμόνα τον Στέφανο Δουσάν εισέβαλαν και κατέλαβαν την Ήπειρο. Το δεσποτάτο δόθηκε στον ετεροθαλή αδελφό του Δουσάν, τον Συμεών Ούρεσι, ο οποίος ήταν κατά το ήμισυ Έλληνας.²⁴ Ο Συμεών Ούρεσις τιτλοφορήθηκε ως δεσπότης και εγκαταστάθηκε στην Άρτα. Το Θωμόκαστρο, προφανώς πέρασε και αυτό προσωρινά στα χέρια των Σέρβων.

Δύο χρόνια αργότερα ο αυτοκράτορας Ιωάννης Καντακουζηνός έστειλε τον στρατό του στη Μακεδονία, όπου σημείωσε πρόσκαιρες επιτυχίες και κατάφερε να αποσπάσει από τους Σέρβους κάποια εδάφη. Από την αναταραχή,

---

τελικά τα σχέδια τους μάς παραδίδει ο Καντακουζηνός, βλ. κυρίως Καντακουζηνός II, 34, 509-537, 534.

²¹ Ο γάμος πρέπει να τελεστήθηκε στο Διδυμότειχο, όπου ο Νικηφόρος είχε σταλεί από τον Καντακουζηνό, μετά το ξέσπασμα του εμφυλίου, για να προσέχει τη σύζυγό του, βλ. NICOL 1984, 127.

²² Ο Ιωάννης θεωρούσε την Άννα επικίνδυνη και είχε σκοπό να τη θανατώσει. Τελικά, όμως, της χάρισε τη ζωή λόγω συγγένειας, καθώς ο ίδιος είχε νυμφευθεί την αδερφή της. Την έθεσε υπό περιορισμό σε κάποια οικία, η οποία φυλασσόταν από φρουρούς και πιθανότατα βρισκόταν κάπου στη Θεσσαλία. Η παρουσία της στην Άρτα μπορεί να του δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα, σημειώνει ο Nicol, βλ. NICOL 1984, 127.

²³ Για την τύχη της Ηπείρου από το 1341 έως τη σερβική κατάληψή της, βλ. ΡΩΜΑΝΟΣ 2002, 145-146· NICOL 1997, 211.

²⁴ Μητέρα του ήταν η κόρη του Ιωάννη Παλαιολόγου, ανιψιού του Ανδρόνικου Β' και του Μιχαήλ Θ'. Τους δεσμούς, όμως, του Συμεών Ούρεσι με το Βυζάντιο ενδυνάμωσε ο γάμος του με την κόρη της Άννας Παλαιολογίνας Θωμαΐδα, βλ. NICOL 1984, 132-133. Ας σημειωθεί ότι στη δημόσια επιτομή του *Χρονικού των Ιωαννίνων* λανθασμένα μνημονεύεται ο Συμεών Ούρεσις ως ξάδελφος αντί για αδελφός που έχει το πρωτότυπο, βλ. *Χρονικό Ιωαννίνων* 74, 195.

η οποία προκλήθηκε στη βόρεια Ελλάδα, επωφελήθηκαν οι Αλβανοί, καθώς βρήκαν την ευκαιρία να προελάσουν στα νότια και να φτάσουν μέχρι τον Αχελώο και την Ακαρνανία, όπου και εγκαταστάθηκαν σε μεγάλες ομάδες. Μετά τον θάνατο του Στέφανου Δουσάν, το 1355, ο δεσπότης της Ηπείρου Συμεών Ούρεσις επιστρέφει στη Σερβία για να διεκδικήσει τον σερβικό θρόνο, αφήνοντας πίσω του την Ήπειρο ακυβέρνητη.

Ο Νικηφόρος, όταν πληροφορήθηκε για τις εξελίξεις στην Ελλάδα και, κυρίως, για την αναρχία, η οποία επικρατούσε στην Ήπειρο, εγκατέλειψε την περιοχή των Δαρδανελίων, η οποία του είχε παραχωρηθεί, για να διοικεί, από τον πεθερό του Ιωάννη Καντακουζηνό,²⁵ άφησε πίσω του και τη σύζυγό του Μαρία και επέστρεψε στην Ήπειρο ως νόμιμος διάδοχος του δεσποτάτου. Οι Ηπειρώτες εκείνη τη χρονική στιγμή τον είδαν σαν τη μόνη ελπίδα σωτηρίας τους απέναντι στην απειλητική αλβανική παρουσία.²⁶ Η βασιλεία του, όμως, στην Ήπειρο και τη Δυτική Θεσσαλία διήρκησε μόλις τρία χρόνια και δύο μήνες, γιατί ένα λάθος του στοίχισε τη βασιλεία και τη ζωή.

Γεμάτος φιλοδοξίες, πίστεψε ότι η σύζυγός του στεκόταν εμπόδιο στις πολιτικές του επιτυχίες και αποφάσισε να τη διαζευχθεί και να βρει μία νέα σύζυγο. Επειδή η σερβική παρουσία στην Ήπειρο ήταν πολύ ισχυρή, επέλεξε να παντρευτεί την αδερφή της χήρας του Στέφανου Δουσάν. Καθώς, όμως, η Μαρία είχε πολλούς Ηπειρώτες και Αλβανούς φίλους, οι οποίοι τη σέβονταν για τον γενναιόδωρο χαρακτήρα της και γιατί ήταν κόρη του Ιωάννη Καντακουζηνού, αυτή η αλόγιστη πράξη του Νικηφόρου επέσυρε την οργή τους. Οι Αλβανοί, εκμεταλλευόμενοι τη συγκυρία, προφασίστηκαν το σκάνδαλο που ξέσπασε, για να επαναστατήσουν εναντίον του δεσπότη. Ο Νικηφόρος τότε αναγκάστηκε να ανακαλέσει τον γάμο του με τη Σερβίδα και έσπευσε να καλέσει πίσω τη Μαρία. Το 1359, όμως, φονεύθηκε σε μάχη με τους Αλβανούς στον Αχελώο, όπου πήγε, για να καταστείλει την επανάσταση.²⁷

Η αλβανική κατάληψη (1359-1400). Μετά τον θάνατο του Νικηφόρου, ο Συμεών Ούρεσις επέστρεψε στην Ήπειρο και τα Τρίκαλα. Η διεκδίκηση του σερβικού θρόνου ήταν ατυχής, ενώ οι Ηπειρώτες με χαρά τον δέχτηκαν ως δεσπότη τους, αφού η αλβανική απειλή ήταν ακόμη υπαρκτή. Γρήγορα, όμως, αποφάσισε να αποσυρθεί στη Θεσσαλία, προσφέροντας τα Ιωάννινα στον γαμπρό του Θωμά Πρελούμπο²⁸ και αφήνοντας τις ισχυρές αλβανικές οικο-

²⁵ Καντακουζηνός IV, 28, 211.

²⁶ Καντακουζηνός IV, 43, 315.

²⁷ Ο Νικηφόρος έπεσε νεκρός στη μάχη, πριν συγκρουστεί με τις αλβανικές φάλαγγες, βλ. Καντακουζηνός IV, 43, 318-319.

²⁸ Ο Θωμάς Πρελούμπο έτυχε θερμής υποδοχής στα Ιωάννινα, όπου έφτασε με τη σύζυγό του Μαρία Αγγελίνα Παλαιολογίνα, κόρη του Συμεών Ούρεσι και της Θωμαΐδας. Πού να ήξεραν, γράφει ο χρονογράφος του *Χρονικού των Ιωαννίνων*, ότι έφεραν μεγαλύτερο κακό

γένειες των Λιόσα και των Σπάτα να κυριαρχήσουν στη νότια Ήπειρο και την Αιτωλοακαρνανία.²⁹ Ειδικότερα, η Άρτα, οι Ρωγοί και η Αμφιλοχία παραχωρήθηκαν στον Πέτρο Λιόσα, ενώ ο Ασπροπόταμος, το Αγγελόκαστρο και όλα τα γύρω φρούρια στον Γκίνη Μπούα Σπάτα, ο οποίος είχε νικήσει προηγουμένως τον Νικηφόρο στη μάχη του Αχελώου.³⁰ Ο Συμεών παραχώρησε στον καθένα τους τον τίτλο του δεσπότη.³¹

Αναφορικά με το Θωμόκαστρο, φαίνεται ότι πέρασε και αυτό υπό αλβανική αρχή. Προφανώς δόθηκε στον Πέτρο Λιόσα, τον Αλβανό αρχηγό των δύο άλλων μεγάλων κάστρων του δεσποτάτου, της Άρτας και των Ρωγών. Εκείνη την εποχή, επίσης, πιθανολογούμε ότι μετονομάστηκε το Θωμόκαστρο σε κάστρο της Ρινιάσας, όπως είναι γνωστό έως σήμερα.

Το 1374, όμως, όταν, δηλαδή, πέθανε ο Πέτρο Λιόσα, ο δεσπότης του Αχελώου Γκίνης Σπάτας έσπευσε να αναλάβει την εξουσία, συνενώνοντας τα δύο δεσποτάτα, της Άρτας και του Αχελώου.³² Συνεπώς, και η Ρινιάσα πέρασε στα χέρια του δεσπότη Γκίνη Σπάτα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από γραπτή πηγή. Το 1395 ο Ιταλός συμβολαιογράφος Νικόλαος de Marthono, αφού απέπλευσε από την ακτή της Λευκάδας με κατεύθυνση προς το Φανάρι, διέμεινε στην *Arevessa*, πιθανότατα τη Ρινιάσα, η οποία, όπως μας πληροφορεί, ανήκε στον κύριο της Άρτας και φυλασσόταν από έναν Ναπολιτάνο φρούραρχο.³³

Όταν στις 29 Οκτωβρίου του 1399, δηλαδή 25 χρόνια μετά τη συνένωση των δύο δεσποτάτων, πέθανε ο Γκίνης Σπάτας, καθότι δεν είχε γιο και κληρονόμο, τη διακυβέρνηση του δεσποτάτου ανέλαβε ο αδερφός του, ο Σγουρός Μπούας Σπάτας. Λίγες μέρες, όμως, αργότερα, ένας ανεξάρτητος τυχοδιώκτης, ο Μπογκός (Βοκοί), γνωστός με το πολυεθνικό όνομα *Σερβοαλβανοτοβουλγαροβλάχος*,³⁴ επιτέθηκε στην πόλη και έφερε στο βασίλειο την τρο-

στον εαυτό τους από τον αλβανικό ζυγό που απέφυγαν, βλ. *Χρονικό Ιωαννίνων* 80. Τον Δεκέμβριο του 1384 ο Θωμάς Πρελούμπο δολοφονήθηκε από τους σωματοφύλακες του και ως νέος σύζυγος της Μαρίας επελέγη ο Ιζαού Μπουοντελμόντι, αδερφός της χήρας του Λεονάρδου Τόκκου, βλ. *Χρονικό Ιωαννίνων* 94· NICOL 1997, 216.

²⁹ Με τον τρόπο αυτό, σημειώνει ο Nicol, ο Συμεών αναγνώριζε την ήττα του, αποδεχόμενος το γεγονός ότι οι Αλβανοί είχαν γίνει πολυάριθμοι και ισχυροί. Η απόφασή του, όμως, αυτή είχε σοβαρές επιπτώσεις για το μέλλον της Ηπείρου. Βλ. NICOL 1984, 142.

³⁰ *Χρονικό Ιωαννίνων* 79.

³¹ Αρχαιολογικά ευρήματα τεκμηριώνουν τα ανωτέρω. Σώζεται επιγραφή στον ναό της Παντάνασσης Φιλιπιάδας, στην οποία ο Γκίνης Μπούας αναφέρεται ως *δεσπότης*. Συγκεκριμένα, στον κορμό του νοτιοδυτικού κίονα της στοάς, σε ύψος 1,32 μ. είναι βαθιά χαραγμένη η επιγραφή: *Ιω[άννης] Δεσπότη[ς] / Σπάτας*, βλ. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ 1977, 162-163, εικ. 19· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 2002, 116.

³² Ο Γκίνης Σπάτας περιγράφεται από τον χρονογράφο του *Χρονικού των Ιωαννίνων* ως άνδρας που ξεχώριζε στον λόγο, τις πράξεις και την εμφάνιση, βλ. *Χρονικό Ιωαννίνων* 85.

³³ LE GRAND 1895, 665· SOUSTAL & KODER 1981, 251.

³⁴ *Χρονικό Ιωαννίνων* 101. Αυτό το όνομα πιθανόν να το υιοθέτησε, προκειμένου να κερδίσει τη συμμαχία διαφόρων φυλών, τις οποίες σκόπευε να τις θέσει υπό την κυριαρχία του, βλ.

μοκρατία. Φάνηκε ότι πέτυχε, αλλά μόνο προσωρινά. Με τη σειρά του ανατράπηκε από τον εγγονό του Γκίνη, τον Γκίνη Μουρίκη Σπάτα, ο οποίος έγινε κύριος της Άρτας τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους.³⁵ Και το κάστρο της Ρινιάσας, ίσως, ακολούθησε την τύχη του κάστρου της Άρτας.

Η ιταλική παλινόρθωση

Τα πρώτα χρόνια του 15^{ου} αιώνα ο Κάρολος Τόκκος, Ιταλός κόμης της Κεφαλληνίας, της Ιθάκης και της Ζακύνθου, απέκτησε το κάστρο της Ρινιάσας, όχι με τη δύναμη των όπλων, αλλά το αγόρασε από έναν άρχοντα που ονομαζόταν Πικέρνης. Δε γνωρίζουμε πότε και πώς το κάστρο πέρασε στα χέρια του Πικέρνη, ο οποίος, μετά την πώληση του φρουρίου του στον Κάρολο Τόκκο, εγκαταστάθηκε στη Λευκάδα και μαζί με τον αδερφό του πολέμησαν στο πλευρό του Καρόλου.³⁶

Ο Κάρολος τα προηγούμενα χρόνια είχε υποστηρίξει ένθερμα τη φιλία του με τον Αλβανό Μουρίκη Σπάτα με σκοπό να έχει την ευχέρεια να αγωνισθεί εναντίον του Σγουρού Μπούα Σπάτα, που κατείχε την Άρτα.³⁷ Οι καταστροφές, όμως, που υπέστη η δυναστεία των Σπάτα, λόγω της διχονοίας τους, έπεισαν τον Μουρίκη Σπάτα ότι έπρεπε να συνασπιστούν εναντίον του Τόκκου. Σε αυτήν τη συμμαχία ο Κάρολος αντέδρασε, συνάπτοντας τη δική του συμμαχία με τον πολέμαρχο Μουρίκη Μπούα, παλιότερο εχθρό του Μουρίκη Σπάτα, η οποία επισφραγίστηκε με τον γάμο μίας ξαδέρφης του Καρόλου με τον αδερφό του Μουρίκη Μπούα, τον Ιωάννη Μπούα. Στον νέο γαμπρό ο Κάρολος ανέθεσε τη διοίκηση του κάστρου της Ρινιάσας.³⁸

Σύμφωνα με το *Χρονικό των Τόκκων*, το 1403 επακολούθησαν πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο παρατάξεις, οι οποίες τελικά έληξαν με τον θρίαμβο του Μουρίκη Σπάτα, την κατάληψη του κάστρου της Ρινιάσας³⁹ και τη φυλάκιση του αδερφού του Μουρίκη Μπούα. Στη νίκη αυτήν πρέπει να συνέβαλε και η Βενετία, καθώς ο Μουρίκης Σπάτας στις επάλξεις του κάστρου ύψωσε το λάβαρο του Αγίου Μάρκου, θέλοντας να δείξει ότι είναι φί-

---

NICOL 1984, 164-165.

³⁵ Όταν ο Μουρίκης Σπάτα έγινε κύριος της Άρτας, ο Σγουρός αποσύρθηκε στο Αγγελόκαστρο και ο Μπογκόης εξαφανίστηκε από την ιστορία, βλ. NICOL 1984, 165.

³⁶ *Χρονικό Τόκκων* III, 13· NICOL 1984, 172.

³⁷ *Χρονικό Τόκκων* III, 14· SCHIRÒ 1975, 50.

³⁸ Αναφορικά με τη συμμαχία των δύο ανδρών και τον γάμο, βλ. *Χρονικό Τόκκων* I, 16· III, 22· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ 1983, 161-162, 173-174. Ο Σπ. Ασωνίτης ταυτίζει τον σύζυγο της ξαδέρφης του Καρόλου με τον Ιωάννη Μπούα, βλ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ 2005, 157-158, υποσημ. 86.

³⁹ Στο *Χρονικό των Τόκκων* περιγράφεται η μονομαχία του Σγουρού Μπούα με τον Galasso Peccatore, που ήταν τότε επικεφαλής του στρατού του Καρόλου. Η μονομαχία καθόρισε την έκβαση του πολέμου. Βλ. *Χρονικό Τόκκων* III, 24· ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ 2008, 321.

λος της Βενετίας, ενώ, από την άλλη μεριά, ο Κάρολος έστειλε επιστολές διαμαρτυρίας στη βενετική Σύγκλητο, γιατί, μέσω του καθολικού εφημέριου της Κέρκυρας, θα είχε προμηθεύσει με όπλα τον Μουρίκη Σπάτα.⁴⁰ Ο Μουρίκης Σπάτας βελτίωσε τις οχυρώσεις του κάστρου και άφησε ως φρούραρχο τον αδερφό του Γιακούμπ.⁴¹

Η διαμάχη ανάμεσα στον Κάρολο και τον Μουρίκη Σπάτα έληξε με τον γάμο της κόρης του πρώτου με τον Κάρολο Μαρκεζάνο, ετεροθαλή αδερφό του δεύτερου. Μετά τον γάμο ο Μαρκεζάνο, ο οποίος διοικούσε τη Ρινιάσα, δώρισε στον πεθερό του το κάστρο. Ο Κάρολος το δέχτηκε με χαρά, αν και οι Ρινιασιώτες, αρνήθηκαν να υποταχθούν στον δούκα και φοβούμενοι τα αλβανικά αντίποινα, τάχθηκαν με το μέρος του Μουρίκη Σπάτα. Μάλιστα, όποτε έβλεπαν πλοιάριο, με τα εμβλήματα των Τόκκων, να είναι κοντά στην παραλία, οργάνωναν επίθεση και το κούρσευαν.⁴²

Οι επιθέσεις των Ρινιασιωτών εξόργισαν τον Κάρολο, ο οποίος με τη βοήθεια του αδερφού του Λεονάρδο κατάφερε τελικά να τους υποτάξει.⁴³ Μετά την κατάληψη του κάστρου, σύμφωνα με το *Χρονικό των Τόκκων*, τοποθέτησε *λουμπάρδους και τζουγκρατόρους*⁴⁴ και ως φρούραρχο άφησε έναν στρατιωτικό από τη Φλωρεντία, ο οποίος ονομαζόταν Λότο.⁴⁵

Η επανένωση του δεσποτάτου

Ήδη από τον Απρίλη του 1411, ο Κάρολος, μετά τον θάνατο του θείου του Ιζαού Μπουοντελμόντι, κλήθηκε από τους κατοίκους των Ιωαννίνων, να καταλάβει την πόλη. Τον Αύγουστο του 1415, όταν, δηλαδή, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος έφτασε στην Πελοπόννησο, αναγνώρισε και επί-

⁴⁰ *Χρονικό Τόκκων* III, 26-27· SCHIRÒ 1975, 50-51· ΑΣΩΝΙΤΗΣ 2005, 158-159, 171· 2009, 195· Η ρήξη στις σχέσεις του Καρόλου με τη Βενετία είχε επέλθει ήδη το 1390, όταν, δηλαδή, ο Κάρολος απαίτησε τα καράβια της Βενετίας να πληρώνουν φόρο, όποτε χρησιμοποιούσαν το κανάλι της Αγίας Μαύρας. Η Βενετία αντέδρασε, ενημερώνοντάς τον ότι η Αγία Μαύρα ανήκει στη βενετική οικογένεια του Giogio, ενώ στις ένοπλες συγκρούσεις του Καρόλου με τους Αλβανούς στην ηπειρωτική Ελλάδα αποφάσισαν να μην κρατήσουν ουδέτερη στάση. Βλ. NICOL 1984, 168, 176.

⁴¹ *Χρονικό Τόκκων* III, 27· IX, 11. Ο Γιακούμπ είχε μεγαλώσει με τους Τούρκους και ήταν μουσουλμάνος στο θρήσκευμα, βλ. NICOL 1984, 182.

⁴² *Χρονικό Τόκκων* VII, 8· IX, 11· SATHAS 1972, II, 235 (Nr. 490)· SCHIRÒ 1975, 66· ΑΣΩΝΙΤΗΣ 2009, 444.

⁴³ Ο Κάρολος κατάφερε με τέχνασμα να κάμψει την αντίστασή τους και αφού συνέλαβε τους καλύτερους πολεμιστές της Ρινιάσας, τους χρησιμοποίησε ως μέσο εκβιασμού για την παράδοση του κάστρου. Βλ. *Χρονικό Τόκκων* IX, 11· ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ 2008, 151-152, 296-297, 337, 354.

⁴⁴ *Χρονικό Τόκκων* IX, 11. Οι λουμπάρδοι ήταν οι κανονιέρηδες, ενώ οι τζουγκρατόροι κρατούσαν την τζάγκρα, τόξο μεγάλης αποτελεσματικότητας, βλ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ 2002, 199.

⁴⁵ Ο χρονογράφος τον χαρακτηρίζει ευγενικό και έντιμο άνδρα και δόκιμο στρατιώτη, βλ. *Χρονικό Τόκκων* IX, 11.

σημα τον Κάρολο δεσπότη της Ηπείρου και τον αδερφό του, τον Λεονάρδο, τον τίμησε με τον τίτλο του μεγάλου κοντοσταύλου.⁴⁶ Εκείνη την περίοδο, που έγινε δεσπότης ο Κάρολος, στην επικράτειά του συμπεριλαμβάνονταν η Κεφαλονιά, η Ιθάκη, η Ζάκυνθος και η Λευκάδα με το κάστρο της Βόνιτσας και από την κυρίως Ελλάδα το μεγαλύτερο μέρος της Ακαρνανίας και ένα μεγάλο μέρος της Ηπείρου, από την Πάργα μέχρι τον Άγιο Δονάτο και τα Ιωάννινα.

Στις 4 Οκτωβρίου 1416 μπήκε στην Άρτα νικητής, ενώ ο αδερφός του από τη Λευκάδα δεχόταν την υποταγή των Ρωγών. Με την προσάρτηση της Άρτας στις κτήσεις του, ο Κάρολος κατάφερε να επανενώσει τα δύο δεσποτάτα και μαζί με τα νησιά αποτελούσαν πλέον μία επικράτεια.⁴⁷ Στη συνέχεια διόρισε τον αδερφό του ηγεμόνα της Άρτας και κράτησε την πόλη των Ιωαννίνων για τον εαυτό του. Στη Ρινιάσα έστειλε τον Λεονάρδο, με εντολή να επισκευάσει και να ενισχύσει τις οχυρώσεις του κάστρου, ενώ ως φρούραρχο όρισε έναν ανιψιό του, αδερφό του Τζιαούση.⁴⁸

Όταν αργότερα πάντρεψε τον ανιψιό του Λεονάρδο με την κόρη της Νεράτας, της Σέρβας χήρας του Μουρίκη Σπάτα, του παραχώρησε το κάστρο της Ρινιάσας, όπου και έμειναν. Ο γάμος έγινε στο παλάτι των Ιωαννίνων.⁴⁹

Στις 4 Ιουλίου 1429 πέθανε ο Κάρολος και επειδή ο Λεονάρδο είχε ήδη πεθάνει από το 1418 και ο ίδιος δεν είχε νόμιμα παιδιά, κληροδότησε το δεσποτάτο στον ανιψιό του, τον οποίον ο *μεγάλος κοντοσταύλος* από αγάπη προς τον αδερφό του τον είχε μετονομάσει σε Κάρολο.⁵⁰ Τα ξαδέρφια του, όμως, γρήγορα άρχισαν να διεκδικούν μερίδιο από την κληρονομιά του πατέρα τους. Ο Κάρολος Β΄ δέχτηκε να τους δώσει μερίδιο από την επικράτεια του. Παραχώρησε το Αγγελόκαστρο στον Μέμνονα και τη Ρινιάσα στον Τόρνο, ενώ ο ίδιος παρέμεινε κύριος της Άρτας.⁵¹

⁴⁶ Μετά τον θάνατο του Ιζαού το 1411 κανένας κύριος της Ηπείρου δεν έφερε τον τίτλο του δεσπότη, ο οποίος προσφέρεται μόνο από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα, βλ. NICOL 1984, 183.

⁴⁷ Ο χρονογράφος, που ήταν προφανώς αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, περιγράφει τις επιχειρήσεις του Καρόλου εναντίον της Άρτας και του Λεονάρδου εναντίον των Ρωγών. Ο Γιακούμπ, ο τελευταίος κύριος της Άρτας, συνελήφθη και θανατώθηκε την 1.10.1416. Ο Μαρκεζάνο αντί να πολεμήσει για την υπεράσπιση της Άρτας δραπέτευσε για την Πάργα, όπου συνελήφθη την ώρα που προσπαθούσε να διαφύγει διά θαλάσσης, και στάλθηκε με τη σύζυγό του στην Κεφαλονιά. Με τον θάνατο του Γιακούμπ αφανίσθηκε η δυναστεία των Σπάτα, η οποία είχε κυριαρχήσει για τόσο καιρό στην Άρτα και τον Αχελώο. Βλ. NICOL 1984, 183-187.

⁴⁸ *Χρονικό Τόκκων IX*, 17-19· SCHIRÒ 1975, 73. Ο Τζιαούσης, ανιψιός του Καρόλου, είχε συλληφθεί από τον Γκίνη Ζεβεβίση στη μάχη της Κρανέας (1412), βλ. ΚΟΡΩΣΗΣ 2003, 217.

⁴⁹ *Χρονικό Τόκκων IX*, 20-23.

⁵⁰ Αναφορικά με τη μετονομασία του Λεονάρδου σε Κάρολο Β΄, βλ. SCHIRÒ 1975, 129. Είχε συμφωνηθεί εξαρχής ότι αυτός ο νέος θα κληρονομούσε το δεσποτάτο, γι' αυτό, μάλιστα, είχε υιοθετηθεί από τον δεσπότη και τη βασίλισσα Φραγκίσκη, βλ. NICOL 1984, 190.

⁵¹ NICOL 1984, 204. Ο Hopf δε γνωρίζει τον Τραϊανό, ενώ αναφέρει δύο άλλους, έναν Αντώνιο και έναν Ορλάνδο, ηγεμόνα της Ρινιάσας, βλ. NICOL 1984, 185, υποσημ. 16.

Η τουρκική κατάκτηση

Στις 9 Οκτωβρίου 1430 οι Γιαννιώτες, έχοντας πληροφορηθεί την καταστροφή που έπαθε η Θεσσαλονίκη από τους Τούρκους, δέχονται τον «ορισμό» του Σινάν πασά, δηλαδή τα προνόμια που θα τους παραχωρούσε, αν υποτάσσονταν χωρίς αντίσταση και αποφασίζουν να παραδώσουν την πόλη τους στους Τούρκους. Έτσι, 14 χρόνια μετά την επανένωση του δεσποτάτου υπό την αρχή του Καρόλου Α΄, για άλλη μια φορά το δεσποτάτο της Ηπείρου διασπάται στα δύο. Στο δεσποτάτο της Άρτας με τα νησιά παραμένει δεσπότης ο Κάρολος Β΄, μετά τη συγκατάθεσή του να πληρώνει ετήσιο φόρο στον σουλτάνο.⁵²

Το 1435 ο γνωστός περιηγητής του πρώτου μισού του 15^{ου} αιώνα, ο Κυριακός ντε Πιτσιόκολι από την Αγκώνα πέρασε παραλιακά από την Πάργα, το Φανάριο και το Αρνάτιο, πιθανότατα τη σημερινή Ρινιάσα, με τελικό προορισμό την Άρτα, όπου φιλοξενήθηκε από τον Κάρολο Β΄.⁵³ Τον Μάιο του επόμενου έτους επισκέφτηκε ξανά την Άρτα και από εκεί πήγε ως καλεσμένος στον γάμο της κόρης του Τόρνο, στον οποίον παρέδωσε και μία συστατική επιστολή. Ο γάμος έγινε στο *Οριονάτιο*, που πρέπει να είναι η παραθαλάσσια Ρινιάσα, αφού μετά από εκεί έφυγε για την Κέρκυρα.⁵⁴

Λίγα χρόνια αργότερα η Ρινιάσα συγκέντρωνε πάνω της τα οικονομικά ενδιαφέροντα των Βενετών. Ένα βενετικό έγγραφο αναφέρει ότι η *Arneaça*, που ταυτίζεται με τη Ρινιάσα, το 1443 ήταν τόπος συλλογής σιτηρών και οι Βενετοί εκείνη την εποχή πάσχιζαν για τον έλεγχο του ντόπιου εμπορίου σιτηρών.⁵⁵

Όταν το 1448 ο Κάρολος Β΄ πέθανε, αφήνοντας πίσω του τρεις ανήλικους γιους, ο σουλτάνος αποφάσισε ότι ήταν καιρός να προσαρτήσει στην αυτοκρατορία του τις επαρχίες της Αιτωλίας και Ακαρνανίας. Στις 24 Μαρτίου 1449 οι Τούρκοι εισέβαλαν στην Άρτα και η οικογένεια του Καρόλου κατέφυγε στα νησιά, όπου ήταν η πατρογονική τους έδρα.⁵⁶ Το 1452 ο Τούρκος Χατζήμπεης, στρατηγός του πορθητή σουλτάνου, ηγούμενος 10.000 έως 12.000 πολεμιστών, πολιορκήσε το κάστρο της Ρινιάσας, ώσπου και το κατέλαβε.⁵⁷ Ωστόσο, βενετικό έγγραφο μας πληροφορεί ότι κύριος της Ρινιάσας το 1463 ήταν ο Rolando de Tocco, εννοώντας προφανώς έναν από τους νό-

⁵² NICOL 1997, 218.

⁵³ ZIEBARTH 1926, 114-115.

⁵⁴ NICOL 1984, 206.

⁵⁵ *Acta Albaniae Veneta* 18, 11 (Nr. 4792)· SOUSTAL & KODER 1981, 251· ΑΣΩΝΙΤΗΣ 2009, 403.

⁵⁶ Όπως οι Γιαννιώτες, έτσι και οι Αρτινοί ανταμείφθηκαν με ορισμένα προνόμια για τη παράδοση της πόλης τους χωρίς καμία αντίσταση, βλ. NICOL 1997, 218.

⁵⁷ Στην κατάκτησή αυτήν αναφέρεται μόνο ο Αραβαντινός, ο οποίος τη χαρακτηρίζει στιγμιαία, καθότι δύο χρόνια μετά οι κατακτητές διώχθηκαν από την Πάργα, βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, I, 171· II, 190-191.

θους γιους του Καρόλου Α΄.⁵⁸ Αυτό σημαίνει ότι το φρούριο πρέπει να ανακαταλήφθηκε από τους Τόκκους. Τον ίδιο χρόνο, όμως, υπό άγνωστες συνθήκες περιήλθε ξανά στην κυριαρχία των Τούρκων,⁵⁹ ενώ ο Rolando de Tocco κατέφυγε στην Κέρκυρα.⁶⁰ Το 1479 οι Τούρκοι ολοκλήρωναν τις επιχειρήσεις τους στην Ήπειρο, καταλαμβάνοντας τη Βόνιτσα, την τελευταία ελληνική κτήση στην ηπειρωτική Ελλάδα.⁶¹ Έτσι, τελειώνει η ιστορία των Τόκκων στην Ήπειρο και ξεκινά ένα άλλο κεφάλαιο στην ιστορία της περιοχής, εκείνο της τουρκικής και μετέπειτα τουρκαλβανικής κυριαρχίας, η οποία θα κρατήσει αιώνες.

Αρχαιολογικά στοιχεία

Το κάστρο της Ρινιάσας ανεγέρθηκε στην κορυφή ενός βραχώδους κωνικού υψώματος με απότομη κάθοδο προς όλες τις πλευρές (Εικ. 2-4). Η σημερινή εικόνα του κάστρου είναι ασφαλώς πολύ διαφορετική από εκείνη που θα παρουσίαζε κάποτε η περιοχή. Έχει ελλειπτικό σχήμα και είναι το μικρότερο σε διαστάσεις κάστρο, μεταξύ των άλλων βυζαντινών οχυρών – των Ιωαννίνων, της Άρτας και των Ρωγών.⁶²

Από στρατηγικής άποψης η θέση του ήταν εξαιρετική, γιατί είναι στον δρόμο που οδηγεί από την Αλβανία προς τη νότια Ελλάδα, συνδέει την αρχαία Νικόπολη και τη σημερινή πόλη της Πρέβεζας με την Πάργα και τη Θεσπρωτία και γειτνιάζει με τη θάλασσα, από όπου ήλεγχε τους θαλάσσιους δρόμους προς την Ιταλία και τα Ιόνια νησιά (Εικ. 5).

⁵⁸ Στην απελευθέρωση της περιοχής, σύμφωνα με τον Αραβαντινό, συνέβαλαν πολύ και οι Κερκυραίοι, οι οποίοι πολέμησαν με δικά τους έξοδα υπέρ των βενετικών συμφερόντων, βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, II, 190-191. Για το βενετικό έγγραφο, βλ. *Acta Albaniae Veneta* 25 (Nr. 7448)· ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2010, 6, υποσημ. 35. Εντύπωση, όμως, προκαλεί το γεγονός ότι το όνομα του Rolando de Tocco δεν εμφανίζεται πουθενά στο *Χρονικό των Τόκκων*. Από τον Hopf αναφέρεται ως ηγεμόνας της Ρινιάσας ο Ορλάνδο, ενώ ο Schirò πιστεύει ότι αποτελεί επινόηση της φαντασίας του Hopf. Βλ. HOPF 1873, 530· SCHIRÒ 1975, 27, 66· NICOL 1984, 185, υποσημ. 16. Προφανώς το όνομα *Ορλάνδο*, το οποίο αναφέρει ο Hopf, αποτελεί παραθορά του *Rolando* και συνεπώς τα δύο πρόσωπα ταυτίζονται. Ο Osswald αναφέρεται στον Ορλάνδο ως ηγεμόνα της Ρινιάσας (1429-1448) και ότι ο ίδιος έπειτα κατέφυγε στην Κέρκυρα, βλ. OSSWALD 2011, 289, υποσημ. 1106, 290, υποσημ. 1111, 301, 307. Επίσης, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο ο Ορλάνδο να είναι γιος του Λεονάρδου ή γιος του Τόρνο, βλ. OSSWALD 2011, 289, υποσημ. 1106, 296, υποσημ. 1136.

⁵⁹ Συγκεκριμένα, πριν από τα τέλη Ιουλίου του 1463, όπως προκύπτει από σωζόμενα, στα αρχεία της Βενετίας, έγγραφα, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2010, 399· ΚΑΡΑΒΕΛΑΣ 2010, 6-7, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁶⁰ ΑΣΩΝΙΤΗΣ 2009, 232, 608.

⁶¹ NICOL 1997, 218.

⁶² Οι διαστάσεις του κάστρου είναι δύσκολο να υπολογιστούν λόγω της επικινδυνότητας στην περιμετρική προσέγγιση των τειχών του.

Το κάστρο είναι ορατό κυρίως από τη δυτική πλευρά (Εικ. 3), όπου μας σώζονται λείψανά του, ενώ από την ανατολική δεν υπάρχουν σήμερα τείχη (Εικ. 4). Εδώ οι βράχοι είναι απόκρημνοι, σχεδόν κατακόρυφοι και πιθανόν τα τείχη αυτής της πλευράς να έχουν καταρρεύσει. Η άποψη αυτή δικαιολογεί πλήρως το εξαιρετικά στενό σχήμα του κάστρου.⁶³ Οφείλουμε, ωστόσο, να παραθέσουμε και την άποψη της Β. Παπαδοπούλου, σύμφωνα με την οποία στη δυτική πλευρά δεν ήταν αναγκαία η ύπαρξη τειχών.⁶⁴ Όσον αφορά τα απομείναντα τείχη, δε σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση, γιατί μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει κανένα έργο συντήρησης, στερέωσης ή αναστύλωσης.⁶⁵ Η βλάστηση είναι πολύ πυκνή, έχει κυριολεκτικά κυριεύσει το κάστρο, καθιστώντας την προσέγγισή του σχεδόν αδύνατη και την ανάβασή του επικίνδυνη για τον επισκέπτη. Μάλιστα, σε κάποια σημεία των τειχών έχουν φυτρώσει ολόκληρα δέντρα, δημιουργώντας πρόβλημα στατικότητας και επιβάλλοντας απαραίτητο τον επιμελή καθαρισμό του κάστρου, προκειμένου να διασωθεί ό,τι έχει απομείνει από αυτό.

Από τα παραπάνω γίνεται πλέον κατανοητό, γιατί είναι δύσκολο για τον ερευνητή ή ακόμη και για τον επισκέπτη να καταλάβει τις φάσεις του κάστρου. Ωστόσο, από τα ερείπια που μας σώζονται μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα, για την ορθότητα των οποίων διατηρούμε κάποιες επιφυλάξεις μέχρι να πραγματοποιηθεί ένας επιμελής καθαρισμός του χώρου. Το κάστρο, λοιπόν, της Ρινιάσας, αποτελείται από τέσσερις περιβόλους.⁶⁶ Πιο συγκεκριμένα, από τον πρώτο περίβολο σώζονται μερικά λείψανα μόνο, τα οποία είναι ορατά στον επισκέπτη, κατά την ανάβασή του από τη βορειοδυτική κλιτύ του λόφου. Σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται ο δεύτερος περίβολος, από τον οποίον έχουμε τα τείχη με τις επάλξεις τους σχεδόν ανέπαφες στη βόρεια και δυτική πλευρά (Εικ. 6, 7), τον στενό περίδρομο πίσω από αυτές και την πύλη στη βορειοδυτική πλευρά. Ιδιαίτερα για την πύλη θα σημειώσουμε ότι είναι η μοναδική πύλη, η οποία σώζεται από το κάστρο και, μάλιστα, σε πολύ καλή κατάσταση και αναφορικά με το σχήμα της, στην εσωτερική της όψη είναι καμαροσκέπαστη, ενώ στην εξωτερική είναι ημιτοξοτή (Εικ. 8, 9). Από τον δεύτερο περίβολο έχουμε μόνο τα τείχη της δυτικής

⁶³ Σύμφωνα με την παρατήρηση του Σ. Μαμαλούκου, κατά τη διάρκεια αυτοψίας του χώρου που πραγματοποιήσαμε στις 21.3.2012, το κάστρο πρέπει να επεκτεινόταν προς την ανατολική πλευρά, από την οποία, όμως, σήμερα δε μας σώζονται τείχη.

⁶⁴ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 1989· ΣΜΥΡΗΣ 2004, 116-117.

⁶⁵ Στα *Χρονικά των Αρχαιολογικών Δελτίων* δεν αναφέρεται πουθενά να έχει γίνει κάποιο έργο από την εκάστοτε αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων στο κάστρο της Ρινιάσας.

⁶⁶ Εδώ η περιγραφή και η αριθμηση των περιβόλων ξεκινά από τον εξωτερικό προς τον εσωτερικό, ο οποίος προστάτευε την ακρόπολη. Τέσσερις συνολικά –μαζί με εκείνο της οχυρωμένης ακρόπολης– περιβόλους αναφέρουν και η Παπαδοπούλου και ο Σμύρης, βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 1989· ΣΜΥΡΗΣ 2004, 116-117.

πλευράς σε αρκετά μεγάλο ύψος και μήκος (Εικ. 10, 11). Τέλος, η ακρόπολη, *γουλάς* ή *κουλάς*, όπως συνήθως ονομαζόταν, βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του κάστρου, το οποίο αποτελεί και το ψηλότερο οχυρωμένο τμήμα του και εκεί έμενε η φρουρά.⁶⁷ Σήμερα, για να φτάσει κανείς εκεί, θα πρέπει να ανέβει μία μικρή, ξύλινη σκάλα στην ανατολική άκρη του λόφου, καθώς το έδαφος έχει υποχωρήσει. Στο σημείο αυτό πιθανώς βρισκόταν η πύλη της ακρόπολης. Από τον γουλά σήμερα διακρίνονται μόνο λείψανα του δυτικού τείχους (Εικ. 12). Εσωτερικά των τειχών δύο υπόγειες δεξαμενές, λαξευμένες στον βράχο και σε μικρή απόσταση η μία από την άλλη, προμήθευαν με νερό τους υπερασπιστές του κάστρου, όποτε εκείνο βρισκόταν σε κατάσταση πολιορκίας (Εικ. 13, 14). Το τελευταίο καταφύγιο των υπερασπιστών, ο πύργος, δε σώζεται. Η ύπαρξη του, όμως, δεν μπορεί να θεωρηθεί αμφίβολη, καθώς μνεία του γίνεται στο *Χρονικό των Τόκκων*.⁶⁸ Πρέπει να βρισκόταν στο ψηλότερο σημείο του κάστρου, εντός της οχυρωμένης ακρόπολης, και να ήταν η πιο επιμελημένη κατασκευή του κάστρου, καθώς εκεί φιλοξενούνταν τα επισημότερα πρόσωπα.

Στο κάστρο γενικά δεν έχουν εντοπιστεί λείψανα αρχαιοτήτων ούτε και *spolia*, δηλαδή, αρχαιότητες, οι οποίες αφαιρούνταν από αρχαία κτήρια της περιοχής και χρησιμοποιούνταν σε δεύτερη χρήση ως οικοδομικό υλικό για την κατασκευή ενός νεότερου κτηρίου ή οχυρού. Το γεγονός αυτό ενισχύει την υπόθεση ότι το βυζαντινό κάστρο της Ρινιάσας δεν κτίστηκε πάνω σε αρχαιότερο οχυρό.

Ειδικότερα για τα δυτικά τείχη, τα οποία σώζονται σε αρκετό ύψος, μπορούμε να σημειώσουμε ότι διακρίνονται διαφορετικοί τρόποι δόμησης, γεγονός που μαρτυρά και διαφορετικές οικοδομικές και επισκευαστικές φάσεις του κάστρου (Εικ. 10, 11). Χαμηλά η τοιχοποιία αποτελείται από ελαφρώς κατεργασμένους λίθους, αμμόλιθους της περιοχής, «δεμένους» με ασβέστη και εμπλουτισμένους με διάσπαρτα θραύσματα κεραμιδιών, ακανόνιστα, περιμετρικά των λίθων. Η τοιχοποιία αυτή θα μπορούσε ίσως να χρονολογηθεί στα χρόνια του Αλή πασά, καθώς μοιάζει με την περιγραφή που μας παραδίδει ο Άγγλος περιηγητής Leake, ο οποίος μας πληροφορεί, επίσης, για κάποιες προσθήκες που είχε κάνει ο βεζίρης στα παλαιά τείχη του κάστρου.⁶⁹ Ψηλότερα, μέχρι, δηλαδή, και τις επάλξεις των ίδιων τειχών, το μέγεθος των λίθων είναι

⁶⁷ Ο γουλάς της Ρινιάσας μνημονεύεται στο *Χρονικό Τόκκων* III, 27· IX, 11.

⁶⁸ *Χρονικό Τόκκων* IX, 11. Πληροφορίες γενικά για τα τμήματα των οχυρωμένων οικισμών, βλ. ΚΟΡΔΩΣΗΣ 1997, ειδικότερα για το κάστρο της Ρινιάσας, 252, 253, 255, 260· ΒΑΣΙΛΑΤΟΣ 1997, 25-29.

⁶⁹ Βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2008, 99. Επιπλέον, η Παπαδοπούλου σημειώνει ότι τόσο η τοιχοποιία του εσωτερικού περιβόλου όσο και η καμαροσκέπαστη πύλη του θυμίζουν τα κάστρα του Μαργαριτίου και της Παραμυθιάς, βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ 1989.

μεγαλύτερο, οι λίθοι πλέον είναι ακατέργαστοι και λείπουν τα θραύσματα κεραμιδιών.

Τέλος, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι ο Γάλλος περιηγητής Rouquerville μας πληροφορεί ότι είχε αγοράσει από τους κατοίκους της περιοχής ένα νόμισμα, το οποίο είχε βρεθεί εντός των τειχών του κάστρου.⁷⁰ Έφερε στον εμπροσθότυπο κεφάλι Αφροδίτης προς τα δεξιά με στεφάνι και στον οπισθότυπο το εθνικό ΚΑΣΣΩΠΑΙΩΝ και μυστική κύστη με ανελίσσόμενο φίδι, το οποίο περιβαλλόταν από στεφάνι δάφνης.⁷¹ Αρκετά χρόνια αργότερα ο Δάκαρης σημειώνει ότι η ελληνιστική εγκατάσταση των Ριζών ήταν ένα μικρό χωριό χωρίς οχύρωση, πιθανώς της τάξης C (οικιστική μονάδα 6).⁷² Την άποψη αυτή συμμερίζεται και δικαιολογεί και ο Άγγλος ιστορικός Hammond, ο οποίος αναφέρει ότι στο χωριό Ρινιάσα, σημερινά Ριζά, πρέπει να υπήρχε ένας μικρός οικισμός στα ελληνιστικά χρόνια, γιατί κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του στα μέσα του 20^{ου} αιώνα εντόπισε όστρακα ελληνιστικής εποχής.⁷³ Νεότερη έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε από την ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων με αφορμή τη διάνοιξη του δρόμου και την κατασκευή της μεγάλης γέφυρας του κοντινού ρέματος Σαϊντίκ, απέδειξε την ύπαρξη αρχαίου παραλιακού οικισμού στο μικρό πλάτωμα, όπου βρίσκεται ο ξυλόστεγος ναΐσκος της Αγίας Παναγίας (1871). Συγκεκριμένα, οι δοκιμαστικές τομές αποκάλυψαν δύο αναλημματικούς τοίχους και τρία κτήρια, τα οποία με τη βοήθεια της κεραμικής χρονολογούνται στα κλασικά και ελληνιστικά χρόνια. Ωστόσο, από μία λεπίδα πυριτόλιθου, η οποία βρέθηκε τυχαία κάτω και δυτικά από το πλάτωμα, συμπεραίνουμε ότι η ζωή στον οικισμό ανάγεται ίσως στα προϊστορικά χρόνια. Ο βραχώδης ψηλός βράχος, όπου σήμερα υψώνεται το υστεροβυζαντινό κάστρο, ήταν στα αρχαία χρόνια η χωρίς οχύρωση φυσική ακρόπολη του οικισμού, στην κορυφή του οποίου θα κατέφευγαν οι κάτοικοι και θα αμύνονταν από ψηλά.⁷⁴

Επίλογος

Το Θωμόκαστρο, το οποίο ταυτίζεται πλέον και από ιστορικής άποψης, αλλά και από αρχαιολογικής με το μεταγενέστερο κάστρο της Ρινιάσας, μπορεί να είναι μικρών διαστάσεων, ωστόσο είναι μεγάλης ιστορικής αξίας. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην τύχη της Ηπείρου την περίοδο του Δεσποτά-

⁷⁰ ROUQUEVILLE 2010, 192.

⁷¹ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ 1980, 319.

⁷² DAKARIS 1971, 79.

⁷³ HAMMOND 1967, 49-50.

⁷⁴ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ 1980· 1983.

του, κυρίως λόγω της στρατηγικής του θέσης. Είναι ένα από τα φρούρια, από όπου οι Ηπειρώτες αμύνονταν και αγωνίζονταν, για να μην περάσουν στα χέρια ξένων διεκδικητών, αρχικά Ιταλών, και για να μη χάσουν την ανεξαρτησία τους από τον τότε Βυζαντινό αυτοκράτορα που ήθελε να τους συμπεριλάβει στη δικαιοδοσία του. Είναι ένα κάστρο που γνώρισε πολλούς κυρίους, ακόμη και άλλων εθνικοτήτων –Σέρβους, Αλβανούς, Βενετούς και τελευταία Τούρκους–, ακολουθώντας, βέβαια, την ίδια μοίρα της υπόλοιπης Ηπείρου και, κυρίως, της νότιας. Είναι ένα μνημείο, επίσης, μεγάλης αρχαιολογικής σημασίας, που κινδυνεύει να χαθεί από την πυκνή βλάστηση και την ανθρώπινη εγκατάλειψη και για αυτό επείγει αρχικά ο καθαρισμός και η συντήρηση και μετά η ανασύλωσή του για την ανάδειξή του ως ένα από τα σημαντικότερα μεσαιωνικά κάστρα της Ηπείρου.

ΣΩΡ

Πηγές

- Acta Albaniae Veneta* = J. VALENTINI (Ed.), 1967-1976, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, vol. 1-25, Palermo – Roma – München
- Γρηγοράς = L. SCHOPEN & E. BEKKER (Eds.), 1829-1855, *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I-III, Bonn (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)
- Καντακουζηνός = L. SCHOPEN (Ed.), 1828-1832, *Ioannis Cantacuzeni ex Imperatoris Historiarum libri IV*, I-III, Bonn (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)
- Χρονικό Ιωαννίνων* = Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Επιμ.), 1962, Το Χρονικόν των Ιωαννίνων κατ' ανέκδοτον δημόδη επιτομήν, *Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου* 12, 57-115
- Χρονικό Τόκκων* = G. SCHIRÒ (Ed.), 1975, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonymo. Prolegomeni, testo critico e traduzione*, Roma (Corpus Fontium Historiae Byzantinae X)

Βιβλιογραφία

- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Π., 1856, *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών διατρέχουσα κατά σειράν τα εν αυταί συμβάντα από του σωτηρίου έτους μέχρι του 1854*, I-II, Αθήνα (²1969)
- ΑΣΩΝΙΤΗΣ Σ.Ν., 2005, *Το Νότιο Ιόνιο κατά τον όψιμο Μεσαίωνα. Κομητεία Κεφαλληνίας, Δουκάτο Λευκάδας, Αιτωλοακαρνανίας*, Αθήνα

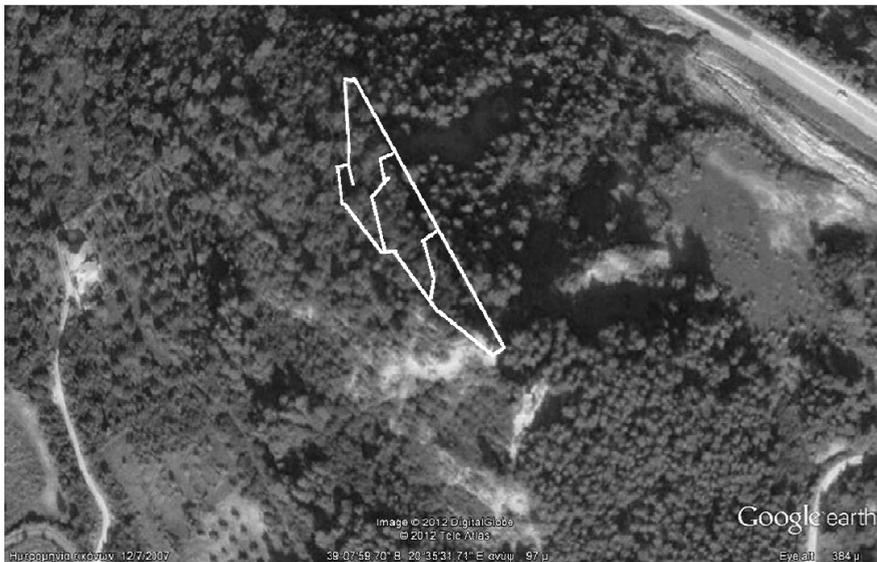
- ΑΣΩΝΙΤΗΣ Σ.Ν., 2009, *Η Κέρκυρα και τα ηπειρωτικά παράλια στα τέλη του Μεσαίωνα, 1386-1462*, Θεσσαλονίκη
- ΒΑΣΙΛΑΤΟΣ Ν.Γ., 1997, *Κάστρα της Ηπείρου*, Αθήνα
- ΒΛΑΧΟΣ Κ.Π., 2010, Προλεγόμενα, στο: F.-C.-H.-L. ROUQUEVILLE, *Ταξίδι στην Ελλάδα. Τα Ηπειρωτικά*, III, Πρέβεζα, IX-XXII
- ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Π., 1977, Ανασκαφή Παντανάσσης Φιλιππιάδος 1976, *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* X, τχ. 2, 149-168
- ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ Ε., 1983, Οι χίλιοι στίχοι στην αρχή του Χρονικού των Τόκκο, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 25, 158-181
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 2008, Ο Άγγλος λοχαγός William Leake στο νομό Πρέβεζας, *Ηπειρωτών Κοινόν* 2, 45-127
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 2010, Το κάστρο της Μπούκας (1478-1701). Η οχυρωμένη Πρέβεζα μέσα από τις πηγές, στο: Μ. ΒΡΕΛΛΗ-ΖΑΧΟΥ & ΧΡ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΣ (Επιμ.), *Πρέβεζα Β΄, Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, I, Πρέβεζα, 395-433
- ΚΟΡΔΩΣΗΣ Μ., 1997, Κάστρα Ηπείρου και Αιτωλοακαρνανίας στο Χρονικό των Τόκκων. Γενικά τοπογραφικά χαρακτηριστικά, στο: *Αφιέρωμα στο Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη, 251-260
- ΚΟΡΔΩΣΗΣ Μ., 2002, Τα βυζαντινά Γιάννενα, *Ιστοριογεωγραφικά* 9, Γιάννενα – Θεσσαλονίκη, 9-373
- ΚΟΡΔΩΣΗΣ Μ., 2003, *Τα βυζαντινά Γιάννενα. Κάστρο (πόλη) – Ξώκαστρο. Κοινωνία, Διοίκηση, Οικονομία*, Αθήνα
- ΜΕΛΕΤΙΟΣ (ο εξ Αθηνών), 1807, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, I-IV, Βενετία
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Β., 1989, Ριζά. Κάστρο της Ρινιάσας, *Αρχαιολογικό Δελτίο* 44, Χρονικά Β2, 284
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Β., 2002, *Η βυζαντινή Άρτα και τα μνημεία της*, Αθήνα
- ΡΩΜΑΝΟΣ Ι.Α., 2002, *Περί του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, Άρτα
- ΣΜΥΡΗΣ Γ., 2004, *Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822). Ιστορική, πολιτική, οικονομική και χωροταξική θεώρηση*, Ιωάννινα
- ΣΥΓΚΕΛΛΟΥ Ε., 2008, *Ο πόλεμος στον δυτικό ελλαδικό χώρο κατά τον ύστερο Μεσαίωνα (13^{ος}-15^{ος} αι.)*, Αθήνα
- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Π., 1980, Νομός Πρεβέζης: Ριζά Πρεβέζης. Αρχαία Κασσωπαία, *Αρχαιολογικό Δελτίο* 35, Χρονικά Β1, 316-320
- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Π., 1983, Αρχαία παραλιακή κόμη της Κασσωπείας δυτικά των Ριζών Πρεβέζης, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 25, 24-36
- ÇABEL E., 1976, *Studime etimologjike në fushë të shqipës*, II, Tirana
- DAKARIS S., 1971, *Cassopaia and the Elean Colonies*, Athens (Ancient Greek Cities 4)

- HAMMOND N.G.L., 1967, *Epirus. The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*, Oxford
- HOPF CH. (Ed.), 1873, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues*, Berlin
- KARABELAS N.D., 2010, The Ottoman conquest of Preveza and its castle, in: *16th International Congress for the Turkish History (20-24 of September 2010)*, Ankara (υπό έκδοση)
- LE GRAND L., 1895, Relation du Pèlerinage a Jérusalem de Nicolas de Martoni, notaire italien (1394-1395), *Revue de l' Orient Latin* 3, 566-669
- NICOL D., 1984, *The Despotate of Epirus, 1267-1479. A contribution to the history of Greece in the Middle Ages*, Cambridge
- NICOL D., 1997, Η Ήπειρος ως ανεξάρτητη ηγεμονία. Το «δεσποτάτο» της Ηπείρου, στο: Μ.Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ (Επιμ.), *Ήπειρος. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα, 198-217
- OSSWALD B., 2011, *L' Épire du treizième au quinzième siècle: autonomie et hétérogénéité d' une région balkanique*, Toulouse (Thèse de doctorat)
- PHILIPPSON A., 1956, *Die griechischen Landschaften, Bd. 2: Der Nordwesten der griechischen Halbinsel, Teil I: Epirus und der Pindos*, II, hrsg. v. E. Kirsten, Frankfurt a. M.
- POUQUEVILLE F.-C.-H.-L., 2010, *Ταξίδι στην Ελλάδα. Τα Ηπειρωτικά*, III, Πρέβεζα
- SATHAS C.N., 1972, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, II, Paris
- SCHIRÒ G., 1975, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonymo. Prolegomeni, testo critico e traduzione*, Roma (Corpus Fontium Historiae Byzantinae X)
- SOUSTAL P. & KODER J., 1981, *Nikopolis und Kephallenia*, Wien (Tabula Imperii Byzantini 3)
- ZIEBARTH E., 1926, Κυριακός ο εξ Αγκώνος εν Ηπείρω, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 1, 110-119

Εικόνες

ΕΙΚΟΝΑ 1: Χάρτης της Ηπείρου και της Ακαρνανίας με σημαντικά κέντρα της εποχής από τις πηγές και την αρχαιολογική έρευνα (Επεξεργασία Γιάννης Β. Παπαλέξης)

*ΕΙΚΟΝΑ 2: Δορυφορική άποψη του κάστρου και της γύρω περιοχής.
Η γραμμή αποτυπώνει την κάτοψη του κάστρου
(Google earth 2012)*

*ΕΙΚΟΝΑ 3: Το ύψωμα του κάστρου.
Άποψη από δυτικά*

ΕΙΚΟΝΑ 4: Το ύψωμα του κάστρου. Αποψη από ανατολικά

ΕΙΚΟΝΑ 5: Πανοραμική θέα από το κάστρο. Αποψη από ανατολικά

*ΕΙΚΟΝΑ 6: Δεύτερος περίβολος.
Επάλξεις των δυτικών τειχών του.
Αποψη από βορρά.*

*ΕΙΚΟΝΑ 7: Δεύτερος περίβολος.
Τμήμα των βόρειων τειχών του.
Εντός των τειχών. Αποψη από νότο.*

ΕΙΚΟΝΑ 8: Η πύλη του δεύτερου περιβολου. Εξωτερικά της πύλης.
Αποψη από βορρά

ΕΙΚΟΝΑ 9: Η πύλη του δεύτερου περιβολου. Εντός των τειχών.
Αποψη από νοτιοδυτικά

ΕΙΚΟΝΑ 10: Δεύτερος περίβολος. Τμήμα των δυτικών τειχών του. Διακρίνονται δύο διαφορετικές οικοδομικές φάσεις

ΕΙΚΟΝΑ 11: Λεπτομέρεια τμήματος των δυτικών τειχών

ΕΙΚΟΝΑ 12: Πλούσια βλάστηση εντός του κάστρου. Τρίτος περίβολος. Τμήμα των δυτικών τειχών του. Εκτός των τειχών. Άποψη από βορειοδυτικά

ΕΙΚΟΝΑ 13 και 14: Η βόρεια (αριστερά) και νότια δεξαμενή (δεξιά) εντός της οχυρωμένης ακρόπολης. Άποψη από το εσωτερικό της (Φωτογραφίες Νίκου Δ. Καράμπελα, 2011)